

*До спеціалізованої вченої ради ДФ 65.055.044
Державного торговельно-економічного
університету,
02156, м. Київ, вул. Кіото, 19*

ВІДГУК

**офіційного опонента
на дисертаційну роботу Омрана Хоссейна Золфалі
на тему: «Торговельне співробітництво України з країнами Близького
Сходу та Африки», яка представлена на здобуття наукового ступеня
доктора філософії за спеціальністю 292 Міжнародні економічні відносини,
галузі знань 29 Міжнародні відносини**

**Актуальність теми дисертації, її зв'язок з науковими програмами, темами
науково-дослідних робіт**

Макроекономічна політика держави щодо розвитку зовнішньої торгівлі України є важливим фактором створення передумов макроекономічного зростання та підвищення матеріального добробуту нації.

Слід зазначити, що будь-яка модель зовнішньо-торговельної політики має базуватися на певних теоріях міжнародної торгівлі, а центральним питанням для кожної держави є вибір тієї моделі, яка буде здатною забезпечити ефективне зростання.

Торговельна політика держави є перш за все проявом політичних та економічних інструментів її зовнішньоекономічних відносин, тому Україна має активно входити в лібералізаційні двосторонні та багатосторонні угоди. Важливість цих процесів для української економіки обмовлена передусім тим, що метою ефективного використання експортного та виробничого потенціалу країни необхідним є освоєння нових ринків збуту, в тому числі країн Близького Сходу.

Зазначимо, що близько половини експорту країн Близького Сходу припадає на розвинені країни Європи та Азії, тому формування ефективних відносин з країнами регіону відбувається в конкурентних умовах. Також треба враховувати наявність значної кількості політичних, економічних та соціальних проблем в регіоні, що в свою чергу не знижує перспективність поглиблення взаємовідносин з Україною.

Сучасні зовнішньополітичні відносини країн характеризуються значним динамізмом і підвищенням взаємозалежності держав та, як наслідок, активізацією двосторонніх міжнародних відносин.

Актуальною є тенденція до поглиблення співпраці в різних сферах між акторами на міжнародній арені. Провідні наукові школи сформували достатньо широкий термінологічний апарат до визначення напрямів та інструментів стимулювання торговельно-економічного співробітництва країн, за допомогою якого можливо змінити галузеву структуру господарської системи держави з метою досягнення економічного зростання, заснованого на оптимізації механізмів господарювання та продуктивності праці.

Отже, формування ефективної багатовекторної моделі співпраці сприятиме модернізації економічних систем, розвитку нових технологічних напрямів співпраці.

Таким чином, необхідність подальшої розбудови інституційного середовища для розвитку торговельного співробітництва, обґрунтування та формування драйверів зростання торгівлі між країнами регіону викликає значний науковий інтерес, що і зумовлює вибір теми дисертаційного дослідження Омрана Хоссейна Золфалі.

З огляду на вищезазначене дисертація здобувача відповідає нагальним потребам сучасності. Автором висунуто та по-новому вирішено актуальний науково-методичний підхід до оцінювання ефективності торговельного співробітництва країн, який відрізняється проведенням бенчмаркінгу умов такого співробітництва та його інституційного забезпечення та розробкою методичних і практичних рекомендацій щодо побудови сукупності стратегічних елементів та сценарних підходів до обрання напрямів торговельного співробітництва між Україною та країнами Близького Сходу та Африки.

Тема дисертаційного дослідження безпосередньо є складовою науково-дослідної роботи за темою кафедри світової економіки факультету міжнародної торгівлі та права Державного торговельно-економічного університету у рамках теми «Геопросторова диверсифікація зовнішньої торгівлі України» (до IV кварталу 2023 року) (номер державної реєстрації 0120U04719).

Особистий внесок дисертанта: визначено методичні підходи до оцінювання торговельного співробітництва країн; ідентифіковано регіональні особливості формування торговельних відносин між Україною і країнами Близького Сходу та Африкою в повоєнний період; обґрунтовано механізми стимулювання торговельного співробітництва України з країнами Близького Сходу та Африки у контексті відбудови вітчизняної економіки (довідка № 2226/24 від 23.12.2022 р.).

Ступінь обґрунтованості наукових положень, висновків і рекомендацій, сформульованих у дисертації, їх вірогідність

Ознайомлення з дисертаційною роботою Омрана Х.З. дає підстави стверджувати, що результати, які одержані в процесі наукового дослідження є достовірними та теоретично обґрунтованими, мають високий ступінь вірогідності. Це підтверджується узагальненням та опрацюванням значної кількості вітчизняних та зарубіжних джерел та аналізу сучасних теоретико-прикладних праць вітчизняних та зарубіжних вчених з питань проблематики економіки знань, інтелектуалізації та імплементації цього наукового доробку у практичну діяльність торговельного співробітництва між країнами.

Мета, об'єкт і предмет дослідження відповідають обраній темі дисертації. Зміст сформульованих наукових задач узгоджений за структурою і логікою, розкриває визначену мету.

У першому розділі «Теоретико-методологічні засади формування торговельного співробітництва» розглянута проблематика розвитку глобалізаційних процесів сприяв інтенсифікації проявів торговельного співробітництва між країнами. Досліджено особливості та ознаки торговельного співробітництва між країнами на кожному рівні. Розглянуто два основних підходи до формування торговельної політики держави, протекціонізм та лібералізація, протягом тривалого часу є основними концепціями, які визначають умови співпраці країн між собою. Досліджено особливості формування сприятливого інституційного середовища торговельного співробітництва та підходи до визначення ефективних напрямів з реалізації зовнішньоторговельної стратегії держави та її основних елементів на національному рівні.

У другому розділі «Стан та тенденції торговельного співробітництва України з країнами Близького Сходу та Африки» здійснено аналіз регіональних особливостей формування торговельних відносин між Україною та країнами Близького Сходу та Африки на основі проведеного економіко-математичного моделювання. На основі проведеної кластеризації було визначено 4 групи країн, що дозволило виділити характерні особливості розвитку торговельних відносин з країнами. Проаналізовано розвиток торговельного співробітництва України та країн Близького Сходу та Африки у галузевому розрізі та здійснено розрахунок індексу компліментарності за період 2017-2021 роки. Також автором були проведені відповідні розрахунки для визначення ступеня подібності в товарній структурі експорту України та імпорту торговельних партнерів (для аналізу були обрані наступні країни-партнери: Туреччина, Ізраїль, Єгипет, Туніс, ОАЕ, Саудівська Аравія).

У третьому розділі «Перспективи розвитку торговельного співробітництва України та країн Близького Сходу та Африки» дисертаційного дослідження систематизовано інституційно-правові засади та інституційну структуру підтримки торговельного співробітництва України та країн Близького Сходу та Африки. Сформовано та обґрунтовано стратегічні орієнтири економічного розвитку торговельних відносин країн регіонів, на основі яких можуть бути застосовані відповідні заходи для підтримки вітчизняних експортерів. На основі отриманих результатів кластерного аналізу автором запропоновано два сценарії розвитку торговельного співробітництва між країнами. Застосування і першого, і другого сценаріїв потребує проведення подальших перемовин щодо спрощення торговельних правил та відповідної фінансової підтримки. Також автором було удосконалено методологічний підхід до побудови дорожньої карти торговельного співробітництва України з окремими країнами Близького Сходу та Африки із покроковим визначенням етапів співпраці двох та більше сторін на основі сформованої візії та цілей розвитку торговельного співробітництва з конкретною країною зазначеного регіону відповідно до обраного типу сценарію.

Отримані наукові положення, висновки та пропозиції в дисертації, є теоретично обґрунтовані, переконливо аргументовані, та окремі з них підтверджуються їх упровадженням у діяльність ТОВ «Альянсметпром» та діяльності Асоціації «Український національний комітет Міжнародної торгової палати» (ISS Ukraine) при обґрунтуванні заходів, що спрямовані на покращення торговельного співробітництва з країнами близькосхідного регіону та Африки.

Автором кваліфіковано використано відомі наукові методи обґрунтування отриманих результатів, висновків і рекомендацій. Окремі Х.З. ґрунтовно вивчені і критично проаналізовані теоретичні положення провідних вітчизняних та зарубіжних вчених, що пов'язані із дослідженнями теоретичних положень, розробкою методичних рекомендацій прикладних інструментів, можливостей і переваг засад торговельного співробітництва між країнами, ідентифікацію торговельних відносин України з країнами Близького Сходу та Африкою та стратегічних напрямів їх трансформацій в XXI ст.

Поставлені дисертантом завдання розкривають мету дослідження. Структура дисертації логічна, матеріали розділів викладено відповідно до мети і поставлених завдань. Викладене вище свідчить про достатній рівень обґрунтованості наукових положень, висновків і рекомендацій дисертаційного дослідження. Висновки в цілому відповідають поставленим завданням, відповідно відтворюються в оприлюдненому тексті анотації.

Достовірність та наукова новизна одержаних результатів, повнота їх викладу в опублікованих працях

Погоджуючись із сформульованими та обґрунтованими в дисертації конкретними положеннями, висновками і рекомендаціями, які визначають наукову новизну отриманих результатів, особливо хочеться відзначити окремі з них, що є найбільш важливими.

Автором удосконалено зміст поняття «міжнародне торговельне співробітництво», за рахунок виокремлення асиметричної складової такого співробітництва, під якою слід розуміти налагодження та розвиток ефективної взаємодії двох або більше країн в асиметричних умовах торгівлі, які спричинені наявністю/відсутністю факторів виробництва, інституційних перешкод у сфері міжнародного обміну товарами і послугами, а також різними темпами та динамікою економічного розвитку (с. 35). У сформованому визначенні акцентується увага на виокремленні асиметричної складової такого співробітництва, наявності взаємної вигоди торгових партнерів та необхідності їхніх спільних дій для досягнення бажаного результату.

Удосконалено комплексний науково-методичний підхід до оцінювання ефективності торговельного співробітництва країн, який відрізняється проведенням бенчмаркінгу умов такого співробітництва та його інституційного забезпечення, здійсненням комплексного статистичного та економіко-математичного аналізу умов співпраці, що дозволяє визначити сценарії розвитку співробітництва (інноваційно-орієнтованого або сировинного) та здійснювати на цій основі постійний моніторинг та оцінювання результативності (с. 54-66).

Проведена систематизація інституційної структури підтримки зовнішньої торгівлі України, (с. 71; с. 134-135) за рахунок обґрунтування необхідності створення науково-дослідного інституту зовнішньої торгівлі, метою діяльності якого буде наукове, аналітичне та інформаційне супроводження торговельного співробітництва країн, що сприятиме формуванню сталих стратегічних засад експортоорієнтованої економічної політики України (с. 75-82).

Автором запропонована система принципів формування сукупності стратегічних елементів просування та виходу вітчизняних виробників на ринки країн Близького Сходу та Африки (с. 140-143), які передбачають визначення основних напрямів та алгоритму спільної роботи державних органів, неурядових організацій, підприємств, а також ключових показників оцінювання такої діяльності (с. 131-132).

Також розроблено сценарний підхід до обрання напрямів торговельного співробітництва між Україною та країнами Близького Сходу та Африки, які визначають пріоритетні галузі та механізми підтримки підприємств, що

здійснюють експорт продукції на цільові ринки за рахунок обґрунтування інструментарію стимулювання зазначеного вектору співпраці (с. 146-147).

Набув подальшого розвитку методологічний підхід до побудови дорожньої карти торговельного співробітництва України з окремими країнами Близького Сходу та Африки із покроковим визначенням етапів співпраці двох та більше сторін на основі сформованої візії та цілей, що дозволить ефективно використовувати порівняльні переваги; сприяти захисту даних і безпеці; підвищувати безпечність товарів; досягати екологічних цілей; підвищувати соціальні стандарти, знижувати торговельні витрати через скорочення регуляторних обмежень, в тому числі цифрових; збільшувати можливість приймати участь у прозорих державних закупівлях/ тендерах в країнах-партнерах (с. 128; с. 150-151).

Загалом у дисертаційному дослідженні здійснено теоретичне-методичне узагальнення та запропоновано вирішення важливої наукової проблеми поглиблення практичних аспектів торговельного співробітництва між Україною з країнами Близького Сходу та Африкою, визначення пріоритетів торговельних відносин між ключовими торговельними партнерами, а також обґрунтування перспективних напрямів розвитку цих відносин. Отже, отримані результати, підтверджуючи можливість досягнення позитивного ефекту від їх застосування у теорії та практиці здійснення торговельного співробітництва між країнами, ідентифікацію торговельних відносин України з країнами Близького Сходу та Африкою.

Основні положення дисертаційної роботи опубліковано у 9 наукових працях, серед яких: 1 стаття у зарубіжному науковому періодичному виданні, проіндексована у міжнародній наукометричній базі даних Web of Science; 4 статті в наукових фахових виданнях України, 4 тез доповідей та матеріалів конференцій.

Практичне значення і впровадження одержаних результатів дослідження

Практичне значення отриманих результатів полягає у розробці методичного підґрунтя щодо формування торговельного співробітництва з країнами Близького Сходу та Африки.

Достовірність наукових положень, сформульованих у дисертації, підтверджується їх впровадженням у діяльності компаній, зокрема окремі пропозиції щодо використання комплексного науково-методичного підходу до оцінювання ефективності торговельного співробітництва країн, який ґрунтується на здійсненні бенчмаркінгу умов торговельного співробітництва з країнами Близького Сходу та Північної Африки, а також економіко-математичному моделюванні наявних особливостей співпраці в регіоні. У

практичній діяльності розвитку ТОВ «Альянсметпром» на 2023 рік були використані авторські пропозиції, що розроблені на основі результатів оцінки конкурентоспроможності українського експорту у країнах Близького Сходу та Північної Африки, а саме враховано специфічність цього ринку та наявну недосконалу конкуренцію; високий рівень державного регулювання діяльності на ринку; переваги об'єднання конкуруючих фірм в асоціації або створення спільних підприємств з метою перенесення виробництва в країни з меншими соціально-політичними ризиками та поглиблення виробничої кооперації зі світовими компаніями-лідерами також в діяльності Асоціації «Український національний комітет Міжнародної торгової палати» (ICC Ukraine) при обґрунтуванні заходів, що спрямовані на покращення торговельного співробітництва з країнами близькосхідного регіону та Африки.

Оцінка ідентичності анотації та основних положень дисертації

Аналіз змісту анотації та основних положень тексту дисертаційного дослідження Омрана Хоссейна Золфалі засвідчив їхню повну ідентичність в частині формулювання мети, об'єкту, предмету, завдань, положень новизни, висновків до розділів, загальних висновків. Загалом зміст анотації відтворює інформацію про методологію дослідження, способи аргументації положень, основні ідеї тексту дисертації, викладені стисло. Анотація не містить інформації, яка була б відсутньою в дисертації. Дисертація та оприлюднена анотація оформлені відповідно до вимог діючого Порядку присудження ступеня доктора філософії та скасування рішення разової спеціалізованої вченої ради закладу вищої освіти, наукової установи про присудження ступеня доктора філософії, затвердженого Постановою Кабінету Міністрів України від 12 січня 2022 року № 44 (зі змінами).

Дискусійні положення та зауваження щодо змісту дисертації

Позитивно оцінюючи отримані Омраном Х.З. результати виконаного ним дослідження, підкреслюючи їх наукову та практичну цінність, слід вказати на такі недоліки і зауваження, що містять дискусійний характер:

1. На нашу думку, робота значно виграла б, якби автор доповнив розгляд трактування неопротекціонізму, оскільки цей аспект може стати наріжним у подальшому формуванні контурів зовнішньоторговельної політики України в умовах впливу зовнішніх факторів, враховуючи сучасне теоретичне та практичне підґрунтя міжнародних торговельних відносин (с. 45).

2. В роботі здобувача розглядається вплив внутрішньої політики на зовнішньоторговельну діяльність (с. 50), але не достатньо аргументованими є

механізми, інструменти і окремі аспекти, які здійснюють такий вплив на національному рівні.

3. Подальшого дослідження та обґрунтування потребує вибір об'єктів аналізу торговельного співробітництва України з країнами Близького Сходу та Африки (п. 2.1.). Доцільним є уточнення вибору детермінантів, які покладені в основу класифікації країн.

4. У дисертаційному дослідженні в пункті 2.3. розглянутий метод гравітаційного моделювання (с. 63), але в подальшій роботі цей підхід не використовується. Відсутнє також пояснення, чому саме кластерний підхід, а не метод гравітаційного моделювання був обраний для подальшого аналізу.

5. Було б бажано у дисертації приділити більше уваги розкриттю переліку реформ, які можуть зможуть забезпечити стійкість і відновлення всіх напрямів торговельного співробітництва, про що згадано в комплексній моделі оцінювання торговельного співробітництва між країнами у блоці, який присвячений інституційному забезпеченню (с. 65).

Все вище висловлене не змінює загального позитивного сприйняття виконаного наукового дослідження. Нашу увагу до зазначених питань краще розглядати як доповнення, рекомендації та побажання щодо підвищення якості дослідницької роботи здобувача у майбутньому.

Загальний висновок та оцінка дисертації

Дисертаційна робота Омрана Хоссейна Золфалі на тему: «Торговельне співробітництво України з країнами Близького Сходу та Африки», є завершеною науковою працею, з логічно вибудованою структурою. Зміст дисертації відповідає визначеній меті та поставленим завданням, які повністю вирішено в процесі наукового дослідження. Основні положення дисертаційної роботи, висновки та рекомендації, які виносяться на захист, містять елементи наукової новизни та практичну значущість.

Актуальність обраної теми дослідження, обґрунтованість наукових положень та висновків і запропонованих автором рекомендацій, сформульованих у дисертації, їх вірогідність, достовірність та наукова новизна одержаних результатів, повнота їх викладу в опублікованих працях свідчать про глибоку наукову самостійність автора, значний рівень підготовленості дослідження та загальну високу якість дослідження.

Дисертація здобувача Омрана Х.З. відповідає спеціальності 292 Міжнародні економічні відносини та вимогам Порядку підготовки здобувачів вищої освіти ступеня доктора філософії та доктора наук у вищих навчальних закладах (наукових установах), затвердженого постановою Кабінету Міністрів України від 23 березня 2016 року № 261 (зі змінами),

Порядку присудження ступеня доктора філософії та скасування рішення разової спеціалізованої вченої ради закладу вищої освіти, наукової установи про присудження ступеня доктора філософії, затвердженого Постановою Кабінету Міністрів України від 12 січня 2022 року № 44 (зі змінами).

Дисертаційна робота виконана грамотною українською мовою, стиль викладення матеріалу відповідає прийнятому в науковій літературі, що забезпечує легкість і доступність сприйняття результатів дослідження.

Дисертація на тему: «Торговельне співробітництво України з країнами Близького Сходу та Африки» за своїм змістом відповідає необхідним вимогам до дисертацій на здобуття наукового ступеня доктора філософії, а її автор – Омран Хоссейн Золфалі, заслуговує на присудження йому наукового ступеня доктора філософії за спеціальністю 292 Міжнародні економічні відносини, галузі знань 29 Міжнародні відносини.

Офіційний опонент:

**доктор економічних наук, професор,
проректор з науково-педагогічної діяльності
приватного закладу вищої освіти
«Східноєвропейський університет
імені Рауфа Аблязова»**

Олексій ГУЦАЛЮК